

УДК 821.161.2

У ПОЛОНИ ТВОРЧОГО ДИВОЦВІТУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ЛЕОНІЛИ МІЩЕНКО)

Андрій ПЕЧАРСЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Розглянуто літературознавчу спадщину Л. Міщенко з позиції етностетики творчості Лесі Українки.

Ключові слова: творчість, національність, історія, епоха, філософія, образність мови.

Леоніла Міщенко належала до тих яскравих літературознавців, без яких важко уявити собі пізнавально-філософські ландшафти творчості Лесі Українки, що була одним із мажорних акордів її «альма-матер». На наукових теренах Львівського університету вона разом із професором Іваном Денисюком леліяли дивовижну волинську квітку Косачів. Обоє були закохані у Лесю. Адже не випадково в їхньому співавторстві з'явилася фундаментальна праця під велемовною назвою «Дивоцвіт (Джерела і поетика “Лісової пісні” Лесі Українки)» [див.: 1], що стала окрасою академічного збірника про письменницю – «Правдива іскра Прометея». Уперше дослідження опубліковано окремою книжкою видавництвом Львівського університету 1963 року.

Леоніла Міщенко зуміла не згубити тої догорованої нитки історичної національної пам'яті, любов до українського театру і драматургії. Цей невеличкий літературознавчий острівець лесезнавчих студій у величезному океані шовінізму і русифікації став для професора своєрідною духовною батьківщиною, до якої годі було добратися прискіпливій радянській цензурі.

У цьому випадку «золота середина» виваженої філологічної позиції справджується прислів'ям: «Недалекий бере від життя все, розумний – тільки найкраще». Власне, Леоніла Міщенко у тій задушливій атмосфері комуністичної заідеологізованості зуміла знайти компроміс, «взяти найкраще» – це дивоцвіт творчості Лесі Українки. Так у її літературознавчій рецепції простежується особливе уміння бачити нюанси психології творчості, відчувати тонкощі *змісту* і *форми* (гаму кольорів) у світі мистецтва та літератури, що зазвичай називають порогом художньої контрастної чутливості. Про це свідчать чимало яскравих прикладів із літературознавчих студій професора. Наприклад: «Та особливість, що Леся Українка любила працювати вночі, – зауважувала Леоніла Міщенко, – наклала відбиток і на своєрідність деяких пейзажів – часто це нічні зарисовки, нічні картини. Предмет, простір звичайно освітлюються місячним сяйвом, думки

ліричного героя складаються, снуються під впливом нічного настрою («Тиху задуму вечірною...», «В холодну ніч самотній мандрівець...», «Весна зимова» [...]) Цікаво, що в багатьох драматичних творах письменниці події також розгортаються уночі: у «Лісовій пісні», «Блакитній троянді», «Вавілонському полоні», «На руїнах» та інших» [3, с. 175].

У своїх лесезнавчих дослідженнях Л. Міщенко майстерно відтворила справжню художню галерею світогляду української письменниці, її творчі шляхи, зв'язні вітрами історії людства: Єгипет фараонів, Вавилон, Іудея, Еллада, Римська імперія часів раннього християнства, середньовічна Іспанія, боротьба шотландського й українського народів за державну незалежність, перші поселення колоністів у Північній Америці та ін.

Леся Українка, викрешуючи зі свого серця праведний гнів поета, духом воїна закликала на визвольну боротьбу свій народ у поезії «Слово, чому ти не твердая криця». Не дивно, зауважувала Л. Міщенко, що Логос послужив для поетеси гострою зброєю в життєвій боротьбі. Звісно, Леся Українка була переконана, що соціальне поневолення нації не здолати самим лише словом, проте для неї духовне рабство – не менш важливе як і територіальна, економічна чи політична експансія.

Відомий факт: Н. Гамбарашвілі привіз Лесі Українці з далекої Грузії замовлений подарунок – кинджал «як емблему боротьби з ненависним ворогом». Згодом поетеса захоплено скаже: «Коли б я не була українкою, я б хотіла бути грузинкою».

Неважко здогадатися, чому такі думки вирували в уяві Лесі Українки, яка, поправляючи своє здоров'я в грузинських санаторіях, пізнала історію, культуру й велику християнську силу духу кавказького народу. Адже героїчна історія грузинської нації за державну незалежність і віру Христову своєю жертвовною одностайністю якоюсь мірою була прикладом для рідного її серцю українського народу. Пригадуються рядки з гімну Грузії: «Моя ікона – це моя Вітчизна, оклад її – весь світ...». Ці слова мають велику історію, що дихає давниною часів рівноапостольної Ніни з Кападокії, родички великомученика Георгія Переможця. Уві сні їй з'явилася Богородиця Діва й подала хрест із виноградної лози, щоб вона вирушила в Іверію (Грузію) і посіяла там у серцях народу зерно Христової віри. Дівчина взяла з виноградної лози якореподібний хрест, зв'язала його своїм волоссям і вирушила в далеку дорогу. Так свята Ніна наприкінці III – на початку IV століть започаткувала християнство в Грузії і стала її національно-духовною покровителькою. Відтоді минуло чимало часу, коли у XVII столітті перси захопили Тбілісі. Вони ввійшли у святиню кафедрального сіонського собору і, взявши хрест святої Ніни, ікони Спасителя й Божої Матері, поставили їх на середину моста, що пролягав через річку Кура. На одному з берегів перси зігнали майже все населення міста (близько ста тисяч), а на іншому – поставили стражників. Живим міг залишитися лише той, хто перейде через міст, наступивши на чудотворні святині. За переказом, у той день річка Кура була червона від крові. Її могли перейти по мертвих тілах, не замочивши ноги. Але жодна людина тоді не зрадила Христа. Саме тому хрест святої Ніни – це не

просто спогад про святу прекрасну дівчину, але й хрест усього грузинського народу. Так і Києво-Печерська лавра в істинно християнських душах українців, вважала Леся Українка, є живою іконою Вседержителя.

З цього приводу ще зі студентської лави мені закарбувалася у пам'яті цікава інтерпретація Леоніли Міщенко однієї деталі із драматичного твору Лесі Українки «На полі крові». Камінь з поля крові, «кинутий у Юду, не долітає до нього» [див.: 3, с. 233]. «Чому?», – поставила запитання аудиторії Леоніла Міщенко. Прозвучали різні міркування студентів, але нам так і не вдалось осягнути ту біблійну глибину думки, яку хотіла висвітлити Леся Українка. Тоді професор щиро усміхнулася і відповіла: «Письменниця цією деталлю хотіла підкреслити, що ідея зради є живучою у нашому повсякденному житті: згідно із гріхопадінням Єви і Адама кожна людина у своєму серці несе бодай незначну її частинку. Ось чому кинутий у Юду камінь не долітає до нього! Адже людству не так легко викоринити цю безбожну ідею зради».

Пригадую надзвичайно цікаві лекції Леоніли Міщенко про дружні взаємини обох класиків нашої літератури – Лесі Українки та Ольги Кобилянської.

«Душі ніхто не бачить, а чує – не кожний!». Таким епіграфом Леся Українка розпочинає свій психологічний нарис «Сліпець», написаний як своєрідний відгук на однойменний твір О. Кобилянської. А завершує словами ліричного героя до сестри милосердя: «Але й краса і розкіш не буде краща, не буде розкішніша, ніж та душа, що ми слухали обоє, як були невидючими. [...] Я не маю костура, щоб дати тобі, але я дам себе, такого слабкого, як я тепер, – чи приймеш?...» [5, с. 200].

Леоніла Міщенко звернула увагу на внутрішній монолог автора, а тоді поставила запитання аудиторії: «Чию душу могли слухати обидві письменниці?» Із інтерпретації професора ми дізнались, що відповідь приховується в попередніх словах персонажа: «А може, ми... ми обоє, я і сестра, таки побачимо... побачимо його... "сонечко наше Боже, святе!"» [5, с. 199]. Стає зрозуміло, що «сліпець» – це авторів особистісно-любковий відголос Ісусової молитви, своєрідний Символ Віри. Адже первісне значення слова символ (від грец. σύμβολον – знак, прикмета) означає якийсь зв'язок. У давні часи був звичай: коли люди розставалися, вони відломлювали частину якогось зображення на печатці або монеті, і кожен брав із собою половинку, за якою вони віртуально сходилися знову. Так і персонажі-прототипи в «діалогічних» творах Лесі Українки й О. Кобилянської символічно розламують на дві половинки сестринську любов, сходячись у своїй «сліпоті» крізь космічну глибину Ісусової молитви.

Прикметно, що «сліпота» є символом Божого одкровення, про що свідчить подорож апостола Павла до Дамаска. Цей біблійний аспект проблеми проливає світло на сучасну незрячість стосовно феномену сестринської любові між Лесею Українкою й О. Кобилянською, віддзеркалюючись у їхніх епістолярному й художньому діалогах. Нарис «Сліпець» О. Кобилянської й однойменний твір Лесі Українки є також і духовним розділенням обох творчих доль людей, які досягають гармонії та єдності у своїй «сліпоті», що символізує не тільки недугу чи нужденний стиль життя, але й усамітнення, непорозуміння зі «зрячим» світом.

Цей «ліричний діалог» українських письменниць нагадує факт із життя Діогена, який у білий день ходив з ліхтарем по базарі, і коли його запитували, що він таке робить, відповідав: «Шукаю людей!»

У подібних емоційно-філософських відрухах Леоніла Міщенко переконала, що «Сліпець» Лесі Українки й О.Кобилянської – це своєрідний палімпсест душі авторів на тлі своєї епохи. Вони є своєрідним діалогом між сучасниками стосовно любові, яку можуть збагнути лише «сліпі», тобто духовні люди, котрі здатні до внутрішнього самозаглиблення. Це дає можливість адресатові відійти від поглинання вербального та невербального висловлювань. Хто не збагнув їхнього мовчання – не зрозуміє й слів. «Зрячі» люди в художній містифікації Лесі Українки стають символом душевного розладу й хаосу безодні, а «сліпі» – передвісниками сонця.

У діалогічному задзеркаллі однойменних творів Лесі Українки й О.Кобилянської земна екзистенція набуває майже космічного виміру: вічне коло народження і смерті, темряви і світла. Наприклад, архетип сонця несе символічне навантаження, персоніфікуючи внутрішній невидимий світ героїв, їхні найтонші вібрації душі: «*святе сонце*» (О.Кобилянська) – «*світло без сонця*» (Лєся Українка), «*дрібочка сонця*» (О.Кобилянська) – «*ішов шукати світла*» (Лєся Українка), «*давній звичай сонця*» (О.Кобилянська) – «*погодитися з ніччю*» (Лєся Українка), «*слухом сонця і світла схопити*» (О.Кобилянська) – «*світло намучить очі*» (Лєся Українка).

Так у лекційній інтерпретації Леоніли Міщенко міжтекстуальна метафорична наративність виокремлює сліди авторських свідомостей, їхньої «внутрішньої біографії». Наприклад, у психологічному нарисі «Сліпець» Лесі Українки розповідь ведеться від першої особи – головного героя. Здавалося б, немає значення, чи люди вважали його сліпим, чи ні. Однак біда в тому, що він лише крізь окуляри міг дивитися на сонце – інакше відчував нестерпний біль. Тоді світ сповнювався зовсім іншими кольорами. Згодом стає зрозуміло: окуляри – символ захисних механізмів вразливої творчої душі героя, а сонце – людської і Божої правди.

Лєся Українка з усією ясністю дає збагнути: існування людини під тягарем власної неправедності, перебуваючи поза Істиною, Шляхом і Життям, не заслуговує того, щоб називатися зримим узагалі. Справжнє життя починається лише тоді, коли проникає у світ Любові. Тоді воно відкривається у всій своїй повноті. На жаль, люди, будучи здоровими та зрячими, не бачать цієї істинності речей, бо надто їх отілеснюють і матеріалізують.

Ліричний герой психологічного нарису Лесі Українки «Сліпець», як добрий лікар, простягає руку допомоги сліпцеві з однойменного твору О.Кобилянської, який нічого не знав, окрім пониження, горя та болю. «Я опускаю безпомічно голову на груди, понуряючи у душу свою, щоби слухом сонця і світла схопити, хоч я знаю, що ще ніякий сліпець світла душею не спіймав, то й я його не спійму!» [5, с. 462].

Леоніла Міщенко казала, що внутрішній духовний поклик Лесі Українки суголосний песимістичному почуттю ліричного героя О.Кобилянської. Він виражає ту гуманістичну установку, де відхиляється ієрархічність: «здорова»

(зряча) / «хвора» (сліпа) людина. Отже, письменниця метафорично розкрила проблематику спадковості індивіда в душі клінічного долеаналізу Л. Сонді. Насправді генетична закономірність процесу в людей, на думку науковця, не детермінована такою чіткістю, як у тварин, через просту причину: завдяки силі свого духовного стилю життя індивід здатний стримати прояв спадкової хвороби або навіть подолати її. Тому герой Лесі Українки бере колючий костур і кидає межі дрова. А милостині йому не потрібно, бо він зможе повноцінно працювати.

Леоніла Міщенко стверджувала, що Леся Українка за життя взагалі не подавала до друку психологічний нарис «Сліпець» як один із найсуб'єктивніших своїх творів, що вказує на існування незмінних духовних законів у земному житті. Архетипові Сонця письменниця надала особливого значення. Адже це світло надії, що є потойбічним коренем віри люблячого людського серця. Тому категорія «незрячості» виступає у творі як «внутрішнє видіння», перетворюючись на домінуючу тенденцію авторового мислення.

Леоніла Міщенко та Іван Денисюк у своїх лесезнавчих дослідженнях слідували порадам Й.-В. Гете, котрий запевняв: «Щоб збагнути митця, треба піти у його рідний край!» Отож, і вони разом із студентами-філологами Львівського університету воліли ходити стежинами Полісся, допомагали пізнавати мальовничу батьківщину Лесі Українки. Пригадую їхні незабутні лесезнавчі лекції, які переносили нашу студентську уяву в містичний світ «Лісової пісні». А потім у спільній постановці драма-феєрія ожила на університетській сцені, де побували реальні й міфічні істоти: Лукаш, Мавка, Русалка, дядько Лев, «Той, що греблі рве», Водяник, Перелесник. Приємно, що одну із головних героїнь драми-феєрії зіграла онука Леоніли Міщенко, наша одногрупниця Юлія Міщенко – зараз поетеса, співачка, лідер популярної групи на українській естраді «Таліта Кум», концертний репертуар якої багатий такими оригінальними піснями як «Не можна все життя бути іноземцем...», «Кохання й кава», «Образ, що надихає» та ін.

Леоніла Міщенко, добираючи сценічні декорації, які б символізували життя пралісу, сповненого гармонії і порядку, говорила, що феномен творчості Лесі Українки тісно пов'язаний зі світом її дитинства. Адже «Лісова пісня» була створена лише за кілька днів у 1911 році в грузинському містечку Кутаїсі. Творчий процес написання драми-феєрії – тяжкий: температура тіла автора сягала 38 градусів, боліла голова, але неймовірна наснага творити не згасала. «Юрба образів не дає мені спати по ночах, мучить, як нова недуга... Отак я написала "Лісову пісню"», – згадувала в своїх листах Леся Українка.

Ці факти з життя і творчості письменниці в інтерпретації Леоніли Міщенко набували якоїсь особливої вагомості. Професор розказувала нам, що провідна ідея «Лісової пісні» полягає не лише у бажанні досягнути гармонії з містичними силами природи, але й спромогтися почати корінну перебудову матерії у царині людського духу. «О, не журися за тіло! Ясним вогнем засвітило воно, чистим, палючим, як добре вино, вільними іскрами вгору злетіло...» [4, с. 292], – з любов'ю промовляє Мавка до Лукаша.

Перебуваючи у полоні творчого дивоцвіту Лесі Українки, Леоніла Міщенко дала нам збагнути справжню художню філософію «Лісової пісні». Вона

запевняла, що казкові герої драми-фесрії мали велике космічне призначення для людини, про яке нам залишається лише здогадуватись. Адже це не лише дитяча ідилія письменниці, її спогади про волинські краєвиди чи казковий світ природи, а передусім «втрачений рай». Так література, зокрема творчий дивоцвіт Лесі Українки, за словами професора Леоніли Міщенко, стали її давньою і першою любов'ю.

Список використаної літератури

1. Денисюк І. Дивоцвіт (Джерела і поетика "Лісової пісні" Лесі Українки) / Іван Денисюк, Леоніла Міщенко // Правда іскра Прометея: Літературно-критичні статті про Лесю Українку / (Упоряд. О. Ставицький). – К. : Радянська школа, 1989. – С. 147–183.
2. Кобилянська О. Сліпець : [нарис] / Ольга Кобилянська // Твори : у 2 т. Т. 2. / Ольга Кобилянська ; [упоряд. і приміт. Ф. Погребенника]. – К. : Дніпро, 1983. – С. 461–462.
3. Міщенко Л. Леся Українка. Посібник для вчителів / Леоніла Міщенко. – К. : Радянська школа, 1986. – 303 с.
4. Українка Леся. Лісова пісня [драма-фесрія] / Леся Українка // Зібрання творів : у 12 т., Т. 5. / Леся Українка ; [ред. колег. : Є. Шабліовський та ін.]. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 201–293.
5. Українка Леся. Сліпець : [нарис] / Леся Українка // Зібрання творів : у 12 т. – Т. 7. / Леся Українка ; [ред. колег. : Є. Шабліовський та ін.]. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 195–200.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2012

Прийнята до друку 26.04.2012

**IN A CAPTIVITY CREATIVE MIRACLE-FLOWERING OF LESIA
UKRAINKA (LIGHT MEMORY OF PROFESSOR LEONILA MISHCHENKO)
Andriy PECHARSKYY**

*Ivan Franco National University of Lviv,
1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79602*

The article describes of literary criticism L. Mishchenko of view of ethnoaesthetics of creative works of Lesia Ukrainka.

Key words: creation, nationality, history, epoch, philosophy, imaginative aspects of language.

**В ПЛЕНУ ТВОРЧЕСКОГО ДИВОЦВЕТЕНИЯ ЛЕСИ УКРАИНКИ
(СВЕТЛОЙ ПАМЯТИ ПРОФЕССОРА ЛЕОНИЛЫ МИЩЕНКО)
Андрей ПЕЧАРСКИЙ**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

Рассмотрено литературоведическое наследство Л. Мищенко из позиции этноэстетики творчества Лесы Украинки.

Ключевые слова: творчество, национальность, история, эпоха, философия, образность языка.

